

ԱՎԱԳ Ա. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
Պատմական գիտ. թեկնածու

ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆՈՐԱՎԱՅՏ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԻ ՀԱՄԱՁԱՅՆ (1958–1989)¹

Վազգեն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինը Ս. Էջմիածնում գահակալեց հայ ժողովրդի եւ Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու (ՀԱԵ) համար բախտորոշ եւ պատմական կարեւոր իրադարձություններով լի ժամանակաշրջանում: Հայրենական մեծ պատերազմի ավարտից հետո, երբ 1920–1930-ական թվականների աստվածամերժ ավերիչ շրջանից հետո Գեւորգ Զ. Զեորեքչյանին հաջողվեց պահել եւ պահպանել Մայր Աթոռն ու ՀԱԵ-ն, եւ հատկապես ԽՍՀՄ-ի առաջնորդ Ի. Ստալինի մահից հետո, 1955-ից սկսած Վազգեն Առաջինը գահակալեց համեմատաբար կայուն փուլում:

ՀԱԵ-ի հանդեպ ընդգծված թշնամական վերաբերմունքն այլեւս մնացել էր անցյալում, սակայն, այսուհանդերձ, ի հայտ էին եկել նոր մարտահրավերներ. հարկավոր էր լուծել բազմաթիվ խնդիրներ՝ հոգեւոր սպասավորների պատրաստումից մինչեւ պետության հետ արդեն նոր հարաբերակցության ձեւավորում եւ վարում, ու համայն աշխարհում ՀԱԵ-ի թեմերին աջակցելով՝ Սփյուռքի հետ լայն կապերի ամրապնդում:

Ժամանակի հեռավորությունից, մանավանդ խորհրդային իրականության եւ կոմկուսի ամենակարող իշխանության գործիքակազմին անձանոթ ընթերցողին հրապարակվող փաստաթղթերում հիշվող որոշումների կայացման եղանակներն առավել հասկանալի դարձնելու նպատակով ներկայացնենք որոշ պարզաբանումներ:

Փաստաթղթերի առանձին խումբ վերաբերում է հրատարակչական-տպագրական հարցերի. Ավետարանի, Վազգեն Առաջինի քարոզների ու ելույթների, արտասահմանյան այցերի արդյունքների հրատարակության թույլտվություն: Ինչպես հայտնի է, խորհրդային տարիներ

¹* Ստացվել է՝ 11.11.2024, գրախոսվել է՝ 22.11.2024:

Էլ. հասցե՝ avag.harutyunyan@yandex.com:

րին հրատարակչություն-տպագրությունը բացարձակապես պետական մենաշնորհ գործառույթ էր, եւ առանց որեւէ բացառության ցանկացած հրատարակություն պարտադիր պետք է ունենար պետական համապատասխան մարմինների թույլտվությունը: Սա պարտադիր էր անգամ խորհրդային-կուսակցական հրատարակությունների պարագային: Ինչ վերաբերում է եկեղեցակրոնական նյութերին, ապա հաշվի առնելով գաղափարաքաղաքական ուղղվածությունը՝ հրատարակության թույլտվություն պետք է տար կոմկուսի ղեկավար մարմինը: Այս սկզբունքը վերաբերում էր նաեւ Ռուս ուղղափառ եւ մյուս եկեղեցիներին: Ի վերջո, պետք է հաշվի առնել, որ ԽՍՀՄ-ում միակ ոչ խորհրդային-կոմունիստական հրատարակությունները հենց եկեղեցակրոնականներն էին:

Փաստաթղթերի մյուս խումբը վերաբերում է Վազգեն Առաջինի ծննդյան, ընտրության եւ գահակալության հոբելյաններին, մյուսոնօրհնության արարողությանը, եպիսկոպոսական ժողովների գումարման թույլտվության գրություններին եւ որոշումներին: Դրանցում նախօրոք հստակ նշվում էին օրակարգերը, օտարերկրյա մասնակիցների թիվը, նպատակը: Հաշվի առնելով այդ ամենի կարեւորությունը՝ Հայաստանի կոմկուսի ղեկավարությունը միշտ տեղեկացնում եւ հայցում էր ԽՄԿԿ կենտկոմի թույլտվությունը: Նման միջոցառումների անցկացումը եւ հավուր պատշաճի նշումը պետության համար ուներ արտաքին քաղաքական նշանակություն, նաեւ կարեւորվում էր ՀՅԴ-ի դեմ գաղափարական պայքարի տեսանկյունից: Թույլտվությունների պարագայում պետք է նկատի ունենալ, որ նշյալները խորհրդային հասարակարգում միակ ոչ կոմունիստական միջոցառումներն էին:

Հաջորդ խումբն են կազմում Վազգեն Առաջինի արտասահմանյան այցերի եւ նրա հրավերով Ս. Էջմիածին արտասահմանյան հյուրերի թույլտվության փաստաթղթերը: Հարկ է հաշվի առնել մի քանի հանգամանք՝ սա ամենեւին Վեհափառի իրավունքների սահմանափակում չէր. Վազգեն Առաջինը ԽՍՀՄ-ի քաղաքացի էր, եւ ինչպես խորհրդային բոլոր քաղաքացիները՝ շարքայինից մինչեւ կոմկուսի կենտկոմի քարտուղար, արտասահման մեկնելու համար պետք է հատուկ թույլտվություն ունենար: Թույլտվությունը հատկապես վերաբերում էր կապիտալիստական երկրներ այցերին: Ինչ վերաբերում է արտասահմանյան հյուրերի այցելություններ, ապա նրանց գերակշիռ մասը կրկին կապիտալիստական երկր-

ներից էր, երկրներ, որոնց հետ ԽՍՀՄ-ի հարաբերություններն ամենեւին բարեկամական չէին:

Վերջապես, փաստաթղթերի առանձին խումբ են կազմում Վազգեն Առաջինի պարգևատրման (պատվոգիր, շքանշան) վերաբերյալ կոմկուսի կենտկոմի, ԽՍՀՄ եւ ՀԽՍՀ Գերագույն խորհուրդների նախագահության որոշումները: Հատկանշական է, որ այդ ամենը Վազգեն Ա. Հայրապետին հանձնվում էր հանդիսավոր պայմաններում, հանրապետական բարձրագույն մարմինների նստավայրում՝ հոգեւոր դասի եւ պետական բարձրաստիճան պաշտոնյաների ներկայությամբ:

Փաստաթղթերում շեշտվում էր Վազգեն Առաջինի «հայրենասիրական գործունեությունը եւ ամբողջ աշխարհում խաղաղության եւ ժողովուրդների բարեկամության պայքարում ակտիվ մասնակցությունը», շեշտելով, որ հայրապետը «աջակցել է խորհրդային պետության արտաքին քաղաքական ուղեգծին, քարոզել մեր երկրի նվաճումները, արժանի հակահարված տվել ԽՍՀՄ-ում խղճի ազատության մասին թշնամական մոլորություններին, աջակցել իմպերիալիզմի եւ գաղութարարության դեմ ժողովուրդների պայքարին»: Ավելին. «Արտասահմանյան հայերի շրջանում հայրենասիրական զգացումների ամրապնդման եւ ուժեղացման, նրանց հայրենիքի՝ խորհրդային Հայաստանի եւ խորհրդային Միության շուրջ համախմբման գծով այնածավալ աշխատանք է վարում: Նա ուղղորդում է Հայ Եկեղեցու ջանքերն իր Հայրենիք՝ խորհրդային Հայաստան հայերի հայրենադարձության գծով մեր կառավարության քաղաքականության ուղղությամբ»:

Ի վերջո, եւս մեկ նորահայտ ուշագրավ փաստաթուղթ լույս է սփռում 1988 թ. Սպիտակի երկրաշարժից հետո ինչպես խորհրդային Հայաստանին օգնության, այնպես եւ Սաուդյան Արաբիա-ԽՍՀՄ դիվանագիտական հարաբերությունների վերսկսման հարցում Վազգեն Առաջինի վճռորոշ դերակատարության մասին:

Հարկ է շեշտել, որ Վազգեն Առաջինին բոլոր հարցերով ԽՍՀՄ Նախարարների խորհրդին առընթեր Կրոնի գործերի խորհուրդը մշտապես աջակցում էր:

Հրապարակումը նպատակ ունի լրացուցիչ լույս սփռել Վազգեն Առաջինի 1958–1989 թթ. գործունեության, նաեւ ՀԱԵ-ի նկատմամբ խորհրդային պետության եւ իշխող կոմկուսի քաղաքականության վրա:

Նորահայտ փաստաթղթերը հրապարակվում են առաջին անգամ, գերակշիռ մասը թարգմանվել է ռուսերենից: Դրանք Հայաստանի կոմկուսի բարձրագույն մարմինների, նախարարների եւ Հայ Եկեղեցու գործերի խորհրդի փաստաթղթերն են: Մի զգալի խումբ ունի «Հատուկ թղթապանակ» կարգավիճակ, ինչպիսին տրվում էր կոմկուսի առավել գաղտնի ու կարեւոր քաղաքական որոշումներին: Բնականաբար, այդպիսիք կրում էին «հույժ գաղտնի», «հույժ կարեւորություն», «հույժ նշանակություն» նշագրումներ:

Փաստաթղթերը հրապարակվում են բնագրային հավատարմությամբ (պահպանվել են, մասնավորապես, «կաթողիկոս», «ամենայն», «առաջին» պաշտոնական գրեւածեւերը), ժամանակագրական հերթականությամբ:

ԹԻՎ 1

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ N. 4

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄԿՈՍԻ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐՈՒԹՅԱՆ

1958 թ. մարտի 20

ՀԱՏՈՒԿ ԹՂԹԱՊԱՆԱԿ²

ՀՈՒՅԺ ԳԱՂՏՆԻ

5. Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների Խորհրդին առընթեր Հայ Եկեղեցու գործերի խորհրդի առաջարկության մասին:

Ընդունել Վազգեն առաջին կաթողիկոսի քարոզներով կենսագրության ժողովածուի հրատարակության մասին Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների Խորհրդին առընթեր Հայ Եկեղեցու գործերի խորհրդի առաջարկությունը, 20–24 տպագիր մամուլ ծավալով³: Տպաքանակը տարածել գերազանցապես Եկեղեցու արտասահմանյան կենտրոններում:

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 126, գ. 1, թ. 6: Բնագիր: Մեքենագիր: Թարգմանություն ռուսերենից:

² «Հատուկ թղթապանակ» կարգավիճակ տրվում էր կոմկուսի «Հույժ գաղտնի» որոշումներին:

³ Տե՛ս Վազգեն Ա. Հայրապետ Հայոց, Կենսագրություն, կոնդակներ, քարոզներ, Ս. էջ-միածին, 1958, 404 էջ+70 ներդիր:

ԹԻՎ 2

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄԿՈՒՍԻ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ

ԸՆԿԵՐ Ս. Հ. ԹՈՎՄԱՍՅԱՆԻՆ⁴

ԳԱՂՏՆԻ

Վազգեն Առաջին կաթողիկոսը 1958 թ. հոկտեմբերին հայ եկեղեցու եպիսկոպոսների ժողով⁵ գումարելու թույլտվության առաջարկություն է ներկայացրել:

Ժողովին կմասնակցեն 28 եպիսկոպոս, այդ թվում՝ արտասահմանյան երկրից 21-ը:

Նրանցից զատ, պետք է հրավիրվեն հոգեւոր եւ աշխարհիկ նշանավոր անձի[ն]ք – արտասահմանում թեմերի առաջնորդներ 9 հոգի, ինչպես նաեւ՝ յուրաքանչյուր թեմական խորհրդից 2 ներկայացուցիչ:

Ժողովի նպատակն է.

1. Ապագա ազգային-եկեղեցական ժողովի հաստատման համար նոր եկեղեցական սահմանադրության քննարկում եւ երաշխավորում:

2. Կաթողիկոսի 50-ամյակի եւ օծման եռամյակի տոնակատարություն:

3. Հայ եկեղեցում պառակտման առթիվ միջոցների քննարկում եւ ընդունում:

4. Կիլիկիայի կաթողիկոսարանի նոր կանոնադրության մասին, եթե մինչ այդ Արաբական Միացյալ հանրապետությունը⁶ ճանաչի իսպառ-քեպիսկոպոսին⁷:

5. Ընթացիկ ներեկեղեցական հարցեր:

Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների Խորհուրդը նպատակահարմար է գտնում 1958 թվականի հոկտեմբերին Կաթողիկոսին թույլատրել ժողովի գումարումը⁸:

⁴ Թովմասյան Սուրեն Հակոբի (1909–1980) – 1953–1960 թթ. Հայաստանի կոմկուսի կենտկոմի 1-ին քարտուղար, 1961–1964 թթ. – ԽՍՀՄ դեսպան Վիետնամում, 1965–1970 թթ. – Լիբիայում:

⁵ Տե՛ս մանրամասն «Էջմիածին», 1958, թ. 10–11:

⁶ Արաբական Միացյալ Հանրապետություն – 1958–1971 թթ., մինչեւ 1961 թ. ընդգրկել է եգիպտոսը եւ Սիրիան:

⁷ Խաղ արքեպիսկոպոս Աջապահյան (1883–1968) – 1941–1945, 1952–1956 թթ. Կիլիկիո կաթողիկոսական տեղապահ:

⁸ ՀԿԿ ԿԿ բյուրոն 1958 թ. մարտի 21-ի «Հատուկ թղթապանակ» որոշմամբ ընդունեց առաջարկը եւ դիմեց ԽՄԿԿ կենտկոմին թույլատրել: Տե՛ս ՀԱՆ, ֆ. 1, ց. 126, գ. 1, թ. 7:

Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների Խորհրդի Նախագահ Ա. Քոչինյան⁹

1958 թ. մարտի 21

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 126, գ. 1, ք. 8: Բնագիր: Մեքենագիր: Թարգմ. ուսու.:

ԹԻՎ 3

ԽՄԿԿ¹⁰ ԿԵՆՏԿՈՄԻՆ

Արտասահմանի հայկական օջախներում ամերիկացիների ցուցումով դաշնակները էջմիածնից հայկական եկեղեցու արտասահմանյան թեմերի բաժանման լայն գործընթաց են ծավալել: Նրանց հաջողվել է Կիլիկիայի կաթողիկոսությունը պառակտել: էջմիածնի դեմ նման քայքայիչ աշխատանք նրանք վարում են Իրանում¹¹ եւ այլ երկրներում:

Արտասահմանյան մի շարք հայ եկեղեցական գործիչներ եւ անգամ թեմերի առաջնորդներ տատանվում են, հաճախ ենթարկվում դաշնակների ճնշմանը:

Որպեսզի կանխվի պառակտման հետագա խորացումը, եւ էջմիածնի շուրջ թեմերի համախմբման միջոցներ մշակվեն, Վազգեն Լ կաթողիկոսը որոշել է 1958 թ. հոկտեմբերին եպիսկոպոսների ժողով գումարել: Ժողովի տապալմանն ուղղված դաշնակների նոր սադրիչ գործողություններից խուսափելու համար Վազգեն Լ նախատեսում է եկեղեցական գործիչներին հրավիրել իր ծննդյան 50-ամյակի տոնակատարության պատրվակով:

Հայաստանի Կոմկուսի Կենտկոմը քննարկելով հարցը եզրակացրեց, որ ժողովը կարող է կարեւոր դեր խաղալ արտասահմանում հայկական եկեղեցու պառակտման հետագա խորացումը կանխելու եւ էջմիածնի շուրջ համախմբման գործում:

Ելնելով դրանից, Հայաստանի Կոմկուսի Կենտկոմի բյուրոն նպատակահարմար գտավ եպիսկոպոսների ժողովի գումարումը:

Խնդրում ենք թույլատրել Վազգեն Լ կաթողիկոսին 1958 թվականի հոկտեմբերին եպիսկոպոսների ժողովին 60 հոգի եկեղեցական եւ աշխարհիկ գործիչ հրավիրել:

⁹ Քոչինյան Անտոն Երվանդի (1913–1990) – 1952–1966 թթ. Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների Խորհրդի նախագահ, 1966–1974 թթ.՝ Հայաստանի կոմկուսի կենտկոմի 1-ին քարտուղար:

¹⁰ Խորհրդային Միության կոմունիստական կուսակցություն:

¹¹ Տես մանրամասն «էջմիածին», 1958, թ. 6, էջ 7–19, թ. 9, էջ 7–8:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄԿՈՒՍԻ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ Ս. ԹՈՎՄԱՍՅԱՆ

1958 թ. ապրիլի 16

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 38, գ. 50, թ. 70: Պատճեն: Մեքենագիր: Թարգմ. ուսու.:

ԹԻՎ 4

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄԿՈՒՍԻ ԿԵՆՏԿՈՄԻՆ

ԳԱՂՏՆԻ

Ընթացիկ տարվա հոկտեմբերին լրանում է ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն I-ի ընտրության եւ գահակալության 10 տարին¹²: Էջմիածնի կաթողիկոսարանը մտադիր է արտասահմանյան հայկական գաղութներին, նաեւ մի շարք քրիստոնեական եկեղեցիների ներկայացուցիչներին մեծ խումբ հյուրերի հրավիրմամբ տարեդարձը հանդիսավոր նշել:

Արտասահմանյան հայկական գաղութներին, ինչպես նաեւ արտասահմանյան կրոնական կենտրոններին հրավիրվելիք հյուրերի ցանկը կցվում է¹³:

Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների հորհրդի Նախագահ Ա. Քոչինյան

1965 թ. փետրվարի 17

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 45, գ. 18, թ. 103: Բնագիր: Մեքենագիր: Թարգմ. ուսու.:

ԹԻՎ 5

ՑՈՒՑԱԿ

Էջմիածին ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն I-ի գահակալության 10-ամյա տարեդարձի հանդիսություններին արտասահմանյան երկրներից հրավիրվելիք հյուրերի

I. Արտասահմանյան հայկական գաղութներին

1. Անթիլիասի կաթողիկոսության պատվիրակություն (Լիբանան) – 4 հոգի,

¹² Տե՛ս մանրամասն «Էջմիածին», 1965, թ. 11–12, էջ 6–15, 19–35, 39–79:

¹³ ՀԿԿ ԿԿ Բյուրոն 1965 թ. մարտի 16-ին ընդունեց առաջարկը եւ թույլատրեց 1965 թ. սեպտեմբերի 25-ից հոկտեմբերի 10-ը 15 օրով հրավիրել 75 հոգի: Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 45, գ. 18, թ. 99:

2. Երուսաղեմի պատրիարքարանի պատվիրակություն (Հորդանան) – 4,
3. Ստամբուլի պատրիարքության պատվիրակություն (Թուրքիա) – 4,
4. Մամբրե արքեպիսկոպոս Սիրունյան ուղեկցողի հետ (ԱՄՀ¹⁴) – 2,
5. Սերովբե արքեպիսկոպոս Մանուկյան ուղեկցողի հետ (Ֆրանսիա) – 2,
6. Սիոն արքեպիսկոպոս Մանուկյան ուղեկցողների հետ (ԱՄՆ, արեւելյան թեմ) – 4,
7. Թորգոմ արքեպիսկոպոս Մանուկյան ուղեկցողների հետ (ԱՄՆ, Կալիֆորնիա) – 4,
8. Պսակ արքեպիսկոպոս Թումանյան ուղեկցողների հետ (Անգլիա) – 3,
9. Բաբկեն արքեպիսկոպոս Ապաթյան ուղեկցողի հետ (Արգենտինա) – 2,
10. Շավարշ արքեպիսկոպոս Գուլումճյան ուղեկցողների հետ (Սիրիա) – 3,
11. Հայկազուն արքեպիսկոպոս Աբրահամյան ուղեկցողի հետ (Հնդկաստան, Ավստրալիա) – 2,
12. Տիրայր եպիսկոպոս Մարտիկյան ուղեկցողների հետ (Ռումինիա, Բուլղարիա) – 3,
13. Զգոն եպիսկոպոս Տեր-Հակոբյան ուղեկցողների հետ (Իտալիա) – 3,
14. Գնել եպիսկոպոս Ճերեճյան (Լիբանան) – 1,
15. Մեսրոպ վարդապետ Գրիգորյան ուղեկցողի հետ (Ավստրիա) – 2,
- II. Արտասահմանյան կրոնական կենտրոններից
 1. Հուստինիանոս պատրիարքը շքախմբով (Ռումինիա) – 4,
 2. Կիրիլ պատրիարքը շքախմբով (Բուլղարիա) – 4,
 3. Անբա Բազելիոս պատրիարքը շքախմբով (Եթովպիա) – 4,
 4. Պաթանյան պատրիարքը շքախմբով (Լիբանան, հայկական կաթոլիկ համայնք) – 4,
 5. Պատվիրակություն Վատիկանից – 2,
 6. Պատվիրակություն Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդից (Ժնև) – 2,

¹⁴ Արաբական Միացյալ Հանրապետություն:

7. Պատվիրակություն Անգլիկան եկեղեցուց – 2,
 8. Պատվիրակություն Պրահայի քրիստոնեական համաժողովից – 2,
 9. Պատվիրակություն ԱՄՆ եկեղեցիների միությունից – 2,
 10. Պատվիրակություն Լիբանանի հայկական բողոքական համայնքից – 2,
 11. Պատվիրակություն ԱՄՆ հայկական բողոքական համայնքից – 2,
 12. Պատվիրակություն «Գ. Կյուլպենկյան հիմնադրամ»-ից (Պորտուգալիա) – 2:
- Ընդամենը – 75¹⁵;
- ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 45, գ. 18, թ. 100–101: Բնագիր: Մեխենագիր: Թարգմ. ուսու.:

ԹԻՎ 6

ԽՄԿԿ ԿԵՆՏՐԱԼՈՒՄԻՆ

Արտասահմանյան կադրերի բաժին

Ընկեր ՊԱՆՅՈՒՇԿԻՆԻՆ

Հայաստանի Կոմկուսի կենտրոնի մեկնման հանձնաժողովի¹⁶ հուլիսի 1-ի որոշմամբ թույլատրվել է հայկական եկեղեցու պատվիրակության մեկնումը Հելսինկի խաղաղության համաշխարհային կոնգրես¹⁷ հետեւյալ կազմով.

¹⁵ Հրավիրյալների եւ հյուրերի ցուցակը տե՛ս «Էջմիածին», 1965, թ. 11–12, էջ 36–38:

¹⁶ Այս հանձնաժողովին էր որոշում եւ թույլատրում ՀԽՍՀ (ԽՍՀՄ) քաղաքացիների արտասահման մեկնելը՝ անկախ նրանց պաշտոնից եւ դիրքից, շարքային քաղաքացուց ընդհուպ կոմկուսի կենտրոնի քարտուղար: Որոշման մասին պարտադիր կարգով հանձնաժողովը տեղեկացնում էր մոսկովյան վերադասին: Թույլտվությունը հատկապես վերաբերում էր կապիտալիստական երկրներ այցին:

¹⁷ 1965 թ. հուլիսի 10–15-ին Ֆինլանդիայի մայրաքաղաք Հելսինկիում խաղաղության, ազգային անկախության եւ զինաթափման համաշխարհային կոնգրեսին մասնակցել է 98 երկրի 1470 պատգամավոր: ՀԱՆ պատվիրակությունը գլխավորում էր Վազգեն Առաքինը, անդամակցում էին Նոր Նախիջևանի եւ Ռուսաստանի հայոց թեմի առաջնորդ Պարգեւ Եպիսկոպոս Գեորգյանը եւ գավազանակիր Արսեն վարդապետ Բերբերյանը: Վազգեն Առաքինը հանդես եկավ ելույթով: Կոնգրեսի բանաձեւում հատուկ կետով ամրագրվեց հետեւյալը. «Այս տարի 50-ամյակն է Օսմանյան Թուրքիայի կողմից գործադրված հայկական կոտորածների, ազգային հարցը մի ժողովրդի բնաջնջումով լուծելու նպատակով: Այս ցեղասպանությունը խլեց կյանքը ավելի քան մեկ ու կես միլիոն ազատասեր հայերի, ալսինքն՝ հայ ժողովրդի երկու երրորդի»: Տե՛ս մանրամասն «Էջմիածին», 1965, թ. 8–9, էջ 66–71: Այս բանաձեւի ընդունման հարցում կարեւոր դերակատարություն է ունեցել խաղաղության համաշխարհային խորհրդի պատասխանատու քարտուղար հալեպահայ նշանավոր համայնավար գործիչ եւ բարեգործ Վարուժան Սալաթյանը:

Բալչյան¹⁸ Վազգեն Աբրամի

Գեորգյան Քաջիկ Հմայակի

Բերբերյան Պետրոս Գառնիկի:

ՏԵՐ-ՂԱԶԱՐՅԱՆՑ¹⁹

Բ. Երեւան, Հայաստանի Կոմկոմի Կենտկոմ

1965 թ. հուլիսի 1

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 45, գ. 42, թ. 1: Բնագիր: Մեքենագիր: Թարգմ. ուս.:

ԹԻՎ 7

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՈՒ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ՍՈՎԵՏԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆ

ՀՐԱՄԱՆԱԳԻՐ

Ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինին Հայկական ՍՍՈՒ Գերագույն սովետի պատվոգրով պարգևատրելու մասին²⁰

Խաղաղության համար պայքարում ակտիվ գործունեության համար ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն Առաջինին պարգևատրել ՀՍՍՈՒ Գերագույն սովետի պատվոգրով²¹:

Հայկական ՍՍՈՒ Գերագույն սովետի նախագահության նախագահ՝ Ն. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ²²

Հայկական ՍՍՈՒ Գերագույն սովետի նախագահության ֆարտուղար՝ Ա. ԳԱՆՍՏՅԱՆ

1965 թ. հոկտեմբերի 28

ֆաղ. Երեւան

«ՀՍՍՈՒ Գերագույն սովետի տեղեկագրեր», 1965, նոյեմբերի 10, N. 31, էջ 1154²³:

¹⁸ Փաստաթղթում «Բալչյան» է գրված:

¹⁹ Տեր-Ղազարյանց Գեորգի Արտաշեսի (1923–2023) – 1961–1966 թթ. Հայաստանի կոմկոմի կենտկոմի քարտուղար, 1966–1973 թթ.՝ 2-րդ քարտուղար 1973–1981 թթ.՝ ԽՍՀՄ դեսպան Սենեգալում, 1981–1987 թթ.՝ Զիմբաբվեում:

²⁰ ՀԿԿ ԿԿ նախագահությանը 1965 թ. հոկտեմբերի 27-ին հաստատեց ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության հրամանագիրը: Տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 45, գ. 12, թ. 81, գ. 27, թ. 135:

²¹ Ընդգծումը բնագրինն է: Այս պատվոգիրը Հայկական ԽՍՀ բարձրագույն պարգևն էր:

²² Հարությունյան Նազուշ Խաչատուրի (1912–1993) – 1962–1975 թթ. ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության նախագահ, ՀԽՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս:

²³ Նաեւ տե՛ս «Էջմիածին», 1965, թ. 11–12, էջ 5: Պատվոգիրը հանդիսավոր պայմաններում Վազգեն Առաջինին Ն. Հարությունյանը հանձնեց դեկտեմբերի 2-ին: Տե՛ս «Էջմիածին», 1965, թ. 11–12, էջ 16–17:

ԹԻՎ 8

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄԿՈՒՍԻ ԿԵՆՏԿՈՄԻՆ

ԳԱՂՏՆԻ

Վազգեն Առաջին կաթողիկոսը, իր գահակալության տարելիցի հոբելանական հանդիսություններին մասնակցելու համար, մտադիր է որպես անձնական հյուր էջմիածին հրավիրել ներքոնշյալ անձանց.

1. Արա Գալայճյանին Երուսաղեմից,

2. Տիգրան Բեկչանին (Բեջօղլու, Գարեգին վարդապետ) Կոստանդնուպոլսից²⁴,

3. Վազգեն վարդապետ Թաթոյանին Նյու-Յորքից,

4. Գյուլտ վարդապետ Նազաշյանին Փարիզից,

5. Վազգեն վարդապետ Քեշիշյանին Մարսելից,

6. Գեուրգ վարդապետ Կարպիսյանին Բեյրութից:

Էջմիածնի կաթողիկոսարանը համապատասխան միջնորդությամբ մեզ է դիմել:

Խնդրում ենք թույլատրել 1966 թ. սեպտեմբերի 25-ից մինչև հոկտեմբերի 25-ը մեկ ամիս ժամկետով էջմիածին հյուրերի ժամանումը²⁵:

1966 թ. օգոստոսի 25

ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ՏԵՂԱԿԱԼ Ա. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍՅԱՆ

ՀԱՍ. Ֆ. 1, ց. 46, գ. 48, թ. 21: Բնագիր: Մեքենագիր: Թարգմ. ուսու.:

ԹԻՎ 9

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ N. 53

Հայաստանի կոմկուսի կենտկոմի բյուրոյի նիստի

1967 թ. մարտի 28

ՀԱՏՈՒԿ ԹՂԹԱՊԱՆԱԿ

ՀՈՒՅԺ ԳԱՂՏՆԻ

12. Վազգեն առաջին կաթողիկոսի Շվեյցարիա այցի մասին²⁶:

²⁴ Փաստաթղթում Կոստանդնուպոլիս է գրված:

²⁵ ՀԿԿ ԿԿ բյուրոն 1966 թ. սեպտեմբերի 8-ին հավանություն տվեց առաջարկին: Տե՛ս ՀԱՍ, Ֆ. 1, ց. 46, գ. 48, թ. 19:

²⁶ 1967 թ. հուլիսի 10–13-ին Եկեղեցիների Համաշխարհային խորհրդի ընդհանուր քարտուղար է. Կ. Բլեյկի հրավերով Վազգեն Առաջինը պաշտոնական առաջին այցն ունեցավ

Թույլատրել Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների Խորհրդին առընթեր Հայ եկեղեցու գործերի խորհրդին համաձայնվել եկեղեցիների Համաշխարհային խորհրդի հրավերով Շվեյցարիա Վազգեն առաջին կաթողիկոսի եւ ուղեկցող Հակոբ վարդապետ Պողապալյանի 1967 թվականի հուլիսի սկզբին երեք շաբաթ ժամկետով այցին:

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 47, գ. 13, ք. 6: Բնագիր: Մեքենագիր: Թարգմ. ուսւ.:

Թիվ 10

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄԿՈՒՍԻ ԿԵՆՏԿՈՄԻՆ

ԳԱՂՏՆԻ

1968 թ. սեպտեմբերի 20-ին ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն I-ի ծննդյան 60-ամյակի²⁷ լրանալու կապակցությամբ Հայ եկեղեցու գործերի խորհուրդը դիմել է Մինիստրների Խորհրդին առաջարկելով Վազգեն I կաթողիկոսին ներկայացնել Աշխատանքային Կարմիր Դրոշի շքանշանով պարգևատրման, ԽՍՀՄ Մինիստրների Խորհրդի նախագահ ընկ. Ա. Ն. Կոսիգինի²⁸ եւ ՀԽՍՀ Մինիստրների Խորհրդի նախագահ ընկ. Բ. Ա. Մուրադյանի²⁹ շնորհավորական հեռագրերի ուղարկմանը:

Հաշվի առնելով Վազգեն I կաթողիկոսի հայրենասիրական լայն գործունեությունը եւ ժողովուրդների միջեւ հանուն խաղաղության պայքարում ակտիվ մասնակցությունը, Մինիստրների Խորհուրդը հնարավոր է համարում բավարարել Հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի միջնորդությունը:

Կցվում է Հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի տեղեկանքը ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն I-ի գործունեության վերաբերյալ³⁰:

Ժնեւ: Պատվիրակության կազմում էին՝ Մայր տաճարի լուսարարապետ եւ Գերագույն հոգեւոր խորհրդի ատենապետ Հայկազուն արքեպիսկոպոս Աբրահամյանը, Արեւմտյան Եւրոպայի հայրապետական պատվիրակ Սերովբե արքեպիսկոպոս Մանուկյանը, ԱՄՆ-ի արեւելյան թեմի առաջնորդ Թորգոմ եպիսկոպոս Մանուկյանը, Վիեննայի հոգեւոր հովիվ եւ Ժնեւում եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի մշտական ներկայացուցիչ Մեսրոպ Ժ. վարդապետ Գրիգորյանը եւ Ս. Էջմիածնի հոգեւոր ճեմարանի տեսուչ Ներսես Ժ. վարդապետ Պողապալյանը: Տէս մանրամասն «Էջմիածին», 1967, թ. 9, էջ 5–38:

²⁷ Տէս «Էջմիածին», 1968, թ. 8–9, էջ 10–11, 66–67, թ. 10, էջ 9–12:

²⁸ Կոսիգին Ալեքսեյ Նիկոլայի (1904–1980) – 1964–1980 թթ. ԽՍՀՄ Մինիստրների Խորհրդի նախագահ:

²⁹ Շնորհավորեց միայն Բ. Մուրադյանը: Տէս «Էջմիածին», 1968, թ. 8–9, էջ 7:

³⁰ ՀԿԿ ԿԿ բյուրոն 1968 թ. փետրվարի 27-ին նիստից դուրս հարցումով ընդունեց առաջարկությունը եւ խնդրեց ԽՄԿԿ կենտկոմին հաստատել: Տէս ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 48, գ. 13, թ. 22, գ.

Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների հորհրդի նախագահ Բ. Մուրադյան³¹

1968 թ. փետրվարի 9

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 48, գ. 23, թ. 97: Բնագիր: Մեքենագիր: Թարգմ. ուսու.:

ԹԻՎ 11

ԽՄԿԿ ԿԵՆՏԿՈՄԻՏ³²

1968 թ. սեպտեմբերի 20-ին լրանում է ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն Լ-ի 60-ամյակը: Վազգեն Լ-ը (Պալճյան Վազգեն) ծնվել է 1908 թ. սեպտեմբերի 20-ին ք. Բուխարեստում (Ռումինիա) արհեստավորի ընտանիքում: 1929 թ.-ից մինչև 1936 թ. սովորել է Բուխարեստի պետական համալսարանի գրականության եւ փիլիսոփայության ֆակուլտետներում: 1930 թ.-ից մինչև 1945 թ. Բուխարեստի հայկական դպրոցում ուսուցիչ է աշխատել:

1943 թ. Վազգեն Լ-ը ընտրվել է հայ եկեղեցու Ռումինիայի թեմի առաջնորդ: Այդ պաշտոնում նա տեղի հայերի շրջանում իրենց հայրենիքի՝ Խորհրդային Հայաստանի եւ Խորհրդային Միության նկատմամբ հայրենասիրական զգացումների ամրապնդման եւ ուժեղացման գծով մեծ աշխատանք է կատարել:

1955 թ. Վազգեն Լ-ը ընտրվել է ամենայն հայոց Գերագույն պատրիարք եւ կաթողիկոս:

Ամենայն հայոց կաթողիկոս ընտրվելուց եւ ԽՍՀՄ քաղաքացիություն ընդունելուց հետո Վազգեն Լ-ը ավելի լայնորեն հայրենասիրական գործունեություն ծավալեց եւ էապես ակտիվացրեց հանուն ամբողջ աշխարհում խաղաղության եւ ժողովուրդների բարեկամության պայքարում հայ եկեղեցու մասնակցությունը:

Արտասահմանյան երկրներ հաճախակի այցերի, ինչպես նաեւ կաթողիկոսի պաշտոնում գործունեության ընթացքում Վազգեն Լ ակտիվ աջակցել է Խորհրդային պետության արտաքին քաղաքական ուղեգծին, քարոզել մեր երկրի նվաճումները, արժանի հակահարված տվել

23, թ. 91:

³¹ Մուրադյան Բաղալ Հմայակի (1915–1991) – 1966–1972 թթ. Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների խորհրդի նախագահ:

³² Զեկուցագրի հիմքը Հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի տեղեկանքն է: Տճն ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 48, գ. 23, թթ. 99–101:

ԽՍՀՄ-ում խղճի ազատության մասին թշնամական մոլորություններին, աջակցել իմպերիալիզմի եւ գաղութարարության դեմ ժողովուրդների պայքարին, հանդես եկել ժողովուրդների բարեկամության եւ պետությունների խաղաղ համագործակցության օգտին, հանուն ամբողջ աշխարհում խաղաղության:

Վազգեն I կաթողիկոսը արտասահմանյան հայերի շրջանում հայրենասիրական զգացումների ամրապնդման եւ ուժեղացման, նրանց հայրենիք՝ Խորհրդային Հայաստանի եւ Խորհրդային Միության շուրջ համախմբման գծով լայնածավալ աշխատանք է վարում: Նա ուղղորդում է հայ եկեղեցու ջանքերը իր Հայրենիք՝ Խորհրդային Հայաստան հայերի հայրենադարձության գծով մեր կառավարության քաղաքականության ուղղությամբ»:

Վազգեն I-ը խաղաղության պաշտպանության Խորհրդային եւ Հայկական կոմիտեների անդամ է: Նա ամբողջ աշխարհում հանուն խաղաղության համաշխարհային կոնգրեսներում՝ Մոսկվայում (1962 թ.) եւ Հելսինկիում (1966 թ.), Խորհրդային Միության հասարակայնության պատվիրակության անդամ էր:

Խաղաղության պաշտպանության գործում ակտիվ գործունեության համար Վազգեն I-ը պարգևատրվել է Խաղաղության Համաշխարհային Խորհրդի Պատվո ղիպլոմով եւ Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի Պատվոգրով:

Հայ եկեղեցու Ռումինիայի թեմի առաջնորդ եղած ժամանակ Վազգեն I-ը Ռումինիայի կառավարության կողմից պարգևատրվել է «Հանրապետության աստղ» շքանշանով: Նա նաեւ պարգևատրվել է Եթովպիայի եւ Հորդանանի բարձրագույն շքանշաններով:

Վերոշարադրյալը հաշվի առնելով, Հայաստանի Կոմկուսի Կենտկոմի Բյուրոն որոշում է ընդունել ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն I-ին ներկայացնել Աշխատանքային Կարմիր Դրոշի շքանշանով պարգևատրման եւ խնդրում է ԽՄԿԿ Կենտկոմին հաստատել:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄԿՈՒՍԻ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ Ա. ՔՈԶԻՆՅԱՆ

1968 թ. մարտի 21

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 48, գ. 46, թթ. 106–107, գ. 23, թթ. 92–93: Բնագիր: Մեֆեմագիր: Թարգմ. ուսւ.:

ԹԻՎ 12

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ N. 101

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄԿՈՒՍԻ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ԲՅՈՒՐՈՅԻ ՆԻՍՏԻ

1968 թ. հունիսի 11

ՀԱՏՈՒԿ ԹՂԹԱՊԱՆԱԿ

ՀՈՒՅԺ ԳԱՂՏՆԻ

11. Ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն I-ի Իտալիա այցի մասին:

Թույլատրել Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների Խորհրդին առընթեր Հայ եկեղեցու գործերի խորհրդին համաձայնվել ընթացիկ տարում Իտալիա երկու շաբաթ ժամկետով ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն I-ի այցին, ուղեկցությամբ Կոմիտաս եպիսկոպոս Տեր-Ստեփանյանի եւ «էջմիածին» ամսագրի խմբագիր Արթուր Հատիսյանի:

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 48, գ. 16, թ. 28: Բնագիր: Մեքենագիր: Թարգմ. ուս.:

ԹԻՎ 13

ՍՍՀՄ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ՍՈՎԵՏԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՄԱՆԱԳԻՐԸ

Հայ եկեղեցու առաջնորդ կաթողիկոս Վազգեն Առաքինին «Պատվո նշան» շքանշանով պարգևատրելու մասին

Խաղաղության պաշտպանության հայրենասիրական մեծ գործունեության համար եւ ծննդյան վաթսուեամյակի կապակցությամբ հայ եկեղեցու առաջնորդ կաթողիկոս Վազգեն Առաքինին պարգևատրել «Պատվո նշան» շքանշանով³³:

ՍՍՀՄ Գերագույն Սովետի նախագահության նախագահ՝ Ն. Պողոսյանի

ՍՍՀՄ Գերագույն սովետի նախագահության ֆարտուղար՝ Մ. Գեորգիանե

Մոսկվա, Կրեմլ, 19 սեպտեմբերի 1968 թ.

N. 3105-VII

«ՍՍՀՄ Գերագույն Սովետի տեղեկագրեր», N. 39, 25 սեպտեմբերի 1968, էջ 63, 131³⁴:

³³ Ընդգծումը բնագրինն է:

³⁴ Տե՛ս նաեւ «էջմիածին», 1968, թ. 8–9, էջ 3: 1968 թ. սեպտեմբերի 23-ին ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության նախագահ՝ Ն. Հարությունյանը հանդիսավոր պայմաններում շքանշանը հանձնեց Վազգեն Առաքինին: Տե՛ս «էջմիածին», 1968, թ. 8–9, էջ 4–6:

ԹԻՎ 14

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ N. 48

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄԿՈՒՍԻ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆԻՍՏԻ

1969 թ. փետրվարի 12

ՀԱՏՈՒԿ ԹՂԹԱՊԱՆԱԿ

ՀՈՒՅԺ ԳԱՂՏՆԻ

8. 1968 թվականի ապրիլ-հուլիսին արտասահմանյան երկրներ Վազգեն I կաթողիկոսի այցելության վերաբերյալ նյութերի ժողովածուի հրատարակության մասին:

Թույլատրել Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների Խորհրդին առընթեր Հայ Եկեղեցու գործերի խորհրդին էջմիածնի տպարանում 1968 թ. ապրիլ-հուլիսին Վազգեն I կաթողիկոսի արտասահմանյան երկրներ այցերի վերաբերյալ նյութերի ժողովածուի տպագրությանը համաձայնություն տալ, 12 տպագիր թերթ ծավալով, 4,000 օրինակ տպաքանակով³⁵:

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 126, գ. 11, թ. 18: Բնագիր: Մեքենագիր: Թարգմ. ռուս.³⁶:

ԹԻՎ 15

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ N. 54

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄԿՈՒՍԻ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆԻՍՏԻ

1969 թ. մայիսի 23

ՀԱՏՈՒԿ ԹՂԹԱՊԱՆԱԿ

ՀՈՒՅԺ ԳԱՂՏՆԻ

6գ. Վազգեն I կաթողիկոսի Ավստրիա այցի մասին³⁷

Թույլատրել Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների Խորհրդին առընթեր Հայ Եկեղեցու գործերի խորհրդին համաձայնվել Ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն I-ի (Բալչյան Վասկեն Աբրամի³⁸) Ավստրիա ս. թ. մայիսի 16-ից

³⁵ Տե՛ս Տ.Տ. Վազգեն Ա. Հայրապետի ութերորդ ուղևորությունը. 1968 թվականի ապրիլ-հուլիս, Վիեննա, ԱՄՆ, Կանադա, Հարավային Ամերիկա, Ֆրանսիա, Ս. էջմիածին, 1969, 389 էջ, 100 նկար, 24,5 մամուլ, 4000 տպաքանակ:

³⁶ Որոշումն ուղարկվել է Հայ Եկեղեցու գործերի խորհրդին:

³⁷ Որոշվել է հարցումով 1969 թ. մայիսի 12-ին: Վազգեն Առաջինը 1969 թ. մայիսի 17-24-ին Վիեննայում տեսակցել է Ալեք Մանուկյանի եւ Տատուր Տատուրյանի հետ՝ Մայր Աթոռի ապագա շինարարական գործերի առնչությամբ: Տե՛ս «էջմիածին», 1969, թ. 5, էջ 3-6:

³⁸ Բնագրում այսպես է:

10 օր այցին՝ Հայկական բարեգործական ընդհանուր միությունն ներկայացուցիչների հետ հանդիպման համար³⁹:

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 49, գ. 32, թ. 20: Բնագիր: Մեքենագիր: Թարգմ. ուսու.:

ԹԻՎ 16

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ N. 60

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՍՈՒՍԻ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆԻՍՏԵՐԻ

1969 թ. սեպտեմբերի 30 եւ հոկտեմբերի 7

ՀԱՏՈՒԿ ԹՂԹԱՊԱՆԱԿ

ՀՈՒՅԺ ԳԱՂՏՆԻ

6գ. Բ. Հ. Մուրադյանի կողմից ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն I-ի ընդունելության մասին⁴⁰:

Համաձայնվել Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների Խորհրդին առընթեր Հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի առաջարկությանը Հայկական ԽՍՀ Մինիստրների Խորհրդի նախագահ Բ. Հ. Մուրադյանի կողմից ամենայն հայոց կաթողիկոս Վազգեն առաջինին եւ Հայկական ԽՍՀ-ում մասնավոր այցով գտնվող ձեռնարկատեր Տ. Տատուրյանին ընդունելու մասին:

ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 49, գ. 33, թթ. 84–85: Բնագիր: Մեքենագիր: Թարգմ. ուսու.:

Շարունակությունը՝ հաջորդիվ

³⁹ Տե՛ս նաեւ ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 49, գ. 36, թ. 157:

⁴⁰ Որոշվել է հարցումով 1969 թ. օգոստոսի 29-ին:

